

Motion till riksdagen

1989/90:Fi502

av Bengt Westerberg m.fl. (fp)

Ett program för den offentliga sektorns
förnyelse

---

1. Inledning

1.1. En av 90-talets största frågor

Förnyelsen av den offentliga sektorn är en av 90-talets viktigaste utmaningar i svensk inrikespolitik.

Bristen på förnyelsearbete under 80-talet är en viktig förklaring till såväl de växande problemen på stora välfärdsområden – skola, barnomsorg, sjukvård, äldreomsorg etc. – som vårt lands ekonomiska problem.

Vi står inför en dubbel uppgift. Dels skall vi klara att bevara och bygga ut välfärden utan att höja skatterna. Dels skall vi fördjupa innehållet i välfärden, främst genom att öka valfriheten. I bägge fallen handlar det om att ge mer valuta för skattepengarna.

En viktig socialliberal utgångspunkt är att många av de verksamheter vi talar om även i framtiden skall vara i huvudsak skattefinansierade. Folkpartiet slår alltså vakt om det som brukar kallas den generella välfärdspolitiken. Men det är viktigt att påpeka att det inom denna skattefinansierade sektor borde finnas större utrymme för tjänsteproduktion i enskild regi.

När vi i denna motion använder begreppet "offentliga sektorn" menar vi alltså den skatte- och socialförsäkringsfinansierade sektorn. Det är viktigt att göra detta förtydligande, ty alltför många sätter likhetstecken mellan offentlig sektor och offentligt producerade tjänster. För oss är det angeläget att framhålla att det från rättvis- och trygghetssynpunkt är den kollektiva finansieringen som är det viktiga, inte att en viss tjänst utförs av person som är stats- eller kommunalanställd.

Inför de avgörande framtidsuppgifter vi här har beskrivit står socialdemokratien djupt splittrad. Det uppseendeväckande skiftet hösten 1988 på civilministerposten har inte förändrat bilden av vilshenhet och passivitet. Sverige behöver en ny regering av många skäl, men ett av de främsta är behovet av en kraftfull ledning av förnyelsearbetet i offentlig sektor.

Svenskarna betalar höga skatter. Ändå är det alltför vanligt att människor när de verkligen behöver stöd från de allmänna får beskedet att ingen hjälp finns att få. Det är vår skyldighet som politiker att se till medborgarna får mer valuta för skattepengarna.

Det är orimligt att människor i ett av världens rikaste länder inte snabbt kan få genomgå en viktig operation, inte har frihet att välja barnomsorg och inte vet om polisen har resurser att utreda ett brott. Många medborgare tycks tvivla på att våra rekordhöga skatter används på bästa sätt.

80% av de offentliganställda är kommunalanställda. Snart betalar drygt 80% av de heltidsarbetande i landet bara kommunalskatt. Det är alltså på kommunal- och landstingsnivå som den dominerande delen av denna stora uppgift måste utföras. Det ställer stora krav på målmedvetenhet, kunskap och mod hos Sveriges kommunalpolitiker. Men eftersom staten genom statsbidrag och tvingande regler ofta är djupt involverad i verksamheterna krävs i vissa fall riksdagsbeslut för att lösa eller minska problemen.

1.2. Hotad välfärd

Det är inga överord att säga att välfärdsstaten, åtminstone som vi hittills definierat begreppet i Sverige, är hotad under 90-talet om vi misslyckas med uppgiften att förnya den skattefinansierade verksamheten.

Ett hot är personalbrist. De offentliga arbetsgivarna har misslyckats med att göra jobben attraktiva. Det blir allt svårare att locka sökande till arbeten i offentlig sektor.

Ett annat hot är en förtroendekris hos "kunderna". alltså de medborgare som med sina skatter finansierar den offentliga servicen. Om de allt oftare ger uttryck för att de är missnöjda med vad det offentliga erbjuder är det naturligtvis en allvarlig situation.

Visst finns det delar av den offentliga verksamheten som fungerar bra. Personalen arbetar ofta hårt. Men bristerna drabbar många. Gamla får ligga ensamma för att hemtjänsten inte hittar personal. Familjer får besked att barnens daghem måste stängas på kort varsel för att personalen slutar – andra familjer har över huvud taget aldrig fått någon plats. En undersökning beställd av den statliga maktutredningen visade nyligen att medborgarna känner störst maktlöshet inför olika typer av offentlig service, t.ex. skolan.

Kunderna märker systemfelen. I en uppmärksamman artikelserie i tidningen Expressen nyligen framgick hur samtidigt operationsalar på Hudinge sjukhus stod tomma, läkare väntade på att få operera och patienter väntade på operation. Systemet, "en gigantisk planekonomi" som detta storsjukhus kallats, lyckades inte utnyttja resurserna på ett rimligt sätt. De stolta parollerna om allas rätt till en god sjukvård är inte särskilt mycket värda i den verkligheten.

Ett tredje hot är ekonomin. Det är inte möjligt att höja skatterna på 90-talet, bl.a. för att det leder till problem om Sverige har ett mycket högre skattetryck än andra länder. Skattetrycket bör i stället sänkas.

Det tycks vara så att vi varje år måste betala något mer för att få ut oförändrad offentlig service. Inom de flesta andra områden, t.ex. industri, jordbruk och av allt att döma också privat tjänstesektor, är det tvärtom. Oförändrad verksamhet klaras till något lägre kostnad, därför att man utnyttjar rationaliseringsmöjligheter, utbildar personalen bättre etc.

1.3. Hotad skattereform

Den socialdemokratiska s.k. 90-talsgruppen skrev att förr var fältropet "Mer pengar till reformer!", men nu måste det bli "Mer reformer för pengarna". På den punkten kan vi instämma.

Men verkligheten talar ett annat språk. Skatterna har höjts kraftigt sedan socialdemokratin återkom till makten och aktuella uppgifter från kommuner och landsting visar att kommunalskatterna nu åter börjat stiga i oroande omfattning. Ett räkneexempel från Kommunförbundet talar om ett skattechöjningsbehov på 3-4 kronor under 90-talet.

Om kommunerna inte kan undvika skattechöjningar äventyras skattereformen. Resultatet blir höjda marginalskatter och risk för återgång till det perversa skattesystem vi just beslutat överge.

Högkonjunkturen på 80-talet har delvis kamouflerat det faktum att socialdemokratin misslyckats med den offentliga sektorns förnyelse. Om förutsättningarna på 90-talet inte blir lika gynnsamma, och vi inte i tid har anpassat den offentliga verksamheten, kan effekterna på välfärden bli påtagliga. Stigande arbetslöshet på grund av försämrad internationell konkurrenskraft, försämrad trygghet på olika områden, t.ex. genom att kraftiga ingrepp i de generella trygghetssystemen blir ofrånkomliga, fortsatt förslumning av viktiga offentliga tjänster etc.

Om någon politik kan hota den svenska välfärden, är det ett dogmatiskt vaktslående kring de offentliga monopolerna. Om vi inte prövar alla vägar till en förnyad social service, kan vi inte till rimliga kostnader och inom rimlig tid bygga bort daghems- och operationsköer, förbättra kvaliteten i skolan och hemtjänsten eller höja löner och förbättra arbetsvillkoren tillräckligt för de offentliganställda.

Att klara alla dessa mål kommer att bli svårt nog ändå. Och om man fortsätter höja skatterna, är risken uppenbar att ekonomins utvecklingsförmåga allvarligt skadas, vilket i sin tur skulle hota välfärden ytterligare.

1.4. Frihet i gemenskap – om risken för segregation

Huvudinvändningen som brukar anföras mot valfrihet är risken för att den leder till segregation. Den brukar särskilt framhållas på skolområdet men nämns även i andra sammanhang.

Integrationsmålet är viktigt. Den liberala visionen om ett gott samhälle har ibland formulerats som en "frihet i gemenskap". Vi eftersträvar ett samhälle där klasskillnader undanröjts och människor med olika bakgrund möts som jämlikar. Skulle valfrihet leda till ökad segregation är det ett problem. Men vår bedömning är att riskerna i regel överdrivs.

Det kritikerna av valfrihet fruktar är att medvetna, resursstarka medborgare skall välja det bästa medan mindre medvetna, resurssvaga medborgare skall nöja sig med vad de blir anvisade. Om i stället, så argumenterar man ofta från exempelvis socialdemokratiskt håll, de medvetna och resursstarka tvingas in i samma verksamhet som övriga kan de medverka till att den blir bättre, till gagn också för de mindre medvetna och resurssvaga.

Men den modellen tycks inte fungera särskilt väl i dagens samhälle. Verkligheten omkring oss tyder i varje fall inte på det.

Tvärtom är vi övertygade om att valfrihet är ett mycket bättre sätt att ge makt åt dem som har svårigheter att tala för sig än att bara ge dem indirekt inflytande genom mer talföra ombud.

Men viktigare är att lösningen när någon är missnöjd med en verksamhet inte självklart är att hela verksamheten skall läggas om. Tänk om alla andra är nöjda med den! Det är mer naturligt att den som inte är nöjd försöker hitta ett alternativ som bättre svarar mot hans eller hennes önskemål.

Den socialdemokratiska 90-talsgruppen erkänner att all social service inte är lika bra. Deras recept är att politiker skall utvärdera och rangordna den i syfte att åstadkomma en anpassning uppåt. Felet med detta synsätt är uppfattningen att allt skall kunna mätas med samma måttstock. Målet om valfrihet utgår i stället från att alternativen inte skall vara lika, att anpassningen till individuella önskemål förutsätter mångfald.

Den modell vi förespråkar på den skatte- och försäkringsfinansierade sektorn – kollektiv finansiering men valfrihet för konsumenten och stor variation i produktionsformerna – har egentligen aldrig prövats i stor skala. Därför går det inte att bevisa tesen att ökad valfrihet leder till segregation. Även de som har en annan bedömning än vi av riskerna, borde därför kunna vara öppna för experiment. Men den öppenheten har tyvärr saknats hos t.ex. socialdemokraterna.

1.5 Socialdemokratin handlingsförlamad

Socialdemokratin har, historiskt sett, haft en betydande förmåga att anpassa sin politik till skiftande förutsättningar och folkstämningar. Men i frågan om den offentliga sektorns förnyelse visar partiet en anmärkningsvärd rigiditet och valhänthet.

Två förklaringar återopas ofta i debatten. En är att existensen av en stor offentlig sektor är så intimt förknippad med partiets moderna ideologi att en mer djupgående omprövning är omöjlig. En annan är att de offentliganställdas fackliga organisationer är så starka inom socialdemokratin att de i praktiken blockerar allt verkligt nytänkande.

Samtidigt finns det inom SAP åtskilliga som ser både problemen och lösningarna. Finansminister Feldts franka ställningstaganden för privata daghem kan i all enkelhet tas som exempel.

Resultatet brukar bli att problemen redovisas ungefär på det sätt som t.ex. folkpartiet gör. Men lösningar som lyser med sin frånvaro. Detta gäller regeringens finansplaner och, i hög grad, det s.k. 90-talsprogrammet. Socialdemokratiens dilemma kan illustreras med frågan om personalkooperativen.

Bakgrunden är att de flesta inser att mängder av verksamheter inom den offentliga sektorn lämpar sig väl för småföretagsamhet. Daghem, vårdhem, läkarmottagningar, hemtjänstpatruller, färdtjänst, fotvårdskliniker och mycket, mycket annat behöver inte ingå i den stora offentliga byråkratin utan kan med fördel drivas som separata enheter, som de anställda själva driver.

Men för socialdemokratin rymmer detta enkla ställningstagande oerhört mycket sprängstoff. Den ideologiska barlast från 1800-talet som för länge sedan övergivits gentemot privat företagsamhet på varuområdet kommer nu plötsligt till heders.

Den naturliga lösningen på problemet är att släppa fram människor som vill göra en insats i den offentliga sektorn men som egna företagare eller privatanställda. I de flesta fall rör det sig ju om bristområden, där alla insatser borde välkomnas.

Men den lösningen är blockerad för de flesta socialdemokrater. Klyschor om "vinst" och "kommersialism" blir oöverstigliga hinder.

90-talsgruppen "löser" detta problem genom att föreslå att partiet ska bli mer öppet för "personalkooperativ" i offentlig verksamhet. Det är i och för sig ett stort steg framåt, men bekräftar egentligen också hur fast partiet sitter i klyschor. För vad skiljer principiellt ett personalkooperativ från ett personligt aktiebolag?

Mycket riktigt kommer uppgifter från socialdepartementet att en arbetsgrupp där har mycket stora svårigheter att göra regler som skulle släppa fram personalkooperativ utan vinstintresse. "Risken" att de skulle bli förtäckta aktiebolag bedöms stor.

Detta ägnar sig statstjänstemän åt i Sverige vid ingången till 1990-talet! Istället för att tacksamt bejaka möjligheten att få in ny personal, nya idéer och välbehövliga möjligheter till kostnadsjämförelser gäller det att inte lämna några kryphål. De offentliga monopolerna får inte utmanas!

Självklart skapar 90-talsgruppens positionsbestämning – personalkooperativ ja, "privatisering" nej – stora problem, särskilt som den är beledsagd av käcka ideologiska trumpetstötter. Vad händer om alla anställda i en skolbespisning utom en vill ta över verksamheten – blir det inget personalkooperativ då? Vad händer om medlemmarna i kooperativet kommer överens om att satsa visst riskkapital – ska någon som måste flytta från orten inte kunna få avkastning på det?

Frågorna blir många. Ett svar på dem alla är att socialdemokraterna försätter sig i helt onödiga svårigheter genom att säga så mycket "nej". Det är som att säga att en Konsumbutik är bättre än en ICA-butik, oavsett om alla kunder tycker tvärtom. Enklare än att gräva ner sig allt djupare i juridiken vore att med förtroende överlämna kvalitetskontrollen åt i första hand konsumenterna av den kommunala servicen och i andra hand åt de lokala politiker som svarar för entreprenadupphandlingen.

Men om nu ordet "personalkooperativ" hjälper socialdemokraterna ur ett dilemma är det naturligtvis angeläget att detta "fall framåt" ändå tas till vara. Riksdagen bör påskynda den process som 90-talsprogrammet tycks ha startat i regeringskansliet och begära regeländringar i bl. a. statsbidragsreglerna för barnomsorg, äldreomsorg och skola som medger fulla bidrag till institutioner som drivs av personalkooperativ.

Att en idémässig utveckling, om än långsam, pågår inom socialdemokratin framgår också av att ett antal s-företrädare i Kommunförbundet, bland dem ordföranden Lars Eric Ericsson, föreslagit ett avskaffande av Lex Pyslingen och liknande regler som hindrar kommuner för att utnyttja privata entreprenörer. Därmed har finansministern fått ett kraftfullt stöd i den interna maktkampen i regeringen mot biträdande socialminister Bengt Lindqvist. Riksdagen bör slita tvisten inom socialdemokratin och besluta om ett avskaffande av Lex Pyslingen. Inget annat enskilt riksdagsbeslut skulle betyda mer för att möjliggöra ett uppnående av målet om barnomsorg åt alla som vill ha till 1991.

1.6 Fyra huvudpunkter i offentliga sektorns förnyelse

Mot. 1989/90
Fi502

I motionen presenteras ett antal åtgärder som kan sammanfattas i följande fyra huvudpunkter:

- Öka valfriheten! Människor måste i större utsträckning få möjligheter att själva välja den utformning av individuella tjänster, bl.a. barnomsorg, skola och sjukvård, som passar dem bäst. Vi vill ha en ökad valfrihet såväl inom den offentliga sektorn som mellan offentliga och enskilda alternativ.
- Värna om kärnområdena! Det finns uppgifter som bara kan fullgöras av den offentliga sektorn, bl.a. rättsväsende, miljövard, försvar samt stöd till kultur och grundforskning. En hörnsten i folkpartiets politik är att dessa funktioner sköts på ett tillfredsställande sätt.
- Öka effektiviteten! Effektiviteten i den verksamhet som den offentliga sektorn i dag bedriver måste öka. Det finns inte något entydigt samband mellan resursinsats och produktionsresultat. Avgörande för resultatet är hur resurserna disponeras och produktionen organiseras.
- Släpp personalen loss! Det är i mycket hög grad de anställdas motivation och kompetens som avgör kvalitet, service och effektivitet i produktionen av tjänster. En huvuduppgift inför 1990-talet är att frigöra den kraft som finns hos de offentliganställda.

2. Målet är välfärd med valfrihet

Vid sidan av de traditionella kollektiva tjänsterna (försvar, rättsväsende m.m.), som syftar till att skapa yttre och inre säkerhet, är den offentliga sektorns främsta uppgift att garantera alla medborgare en social trygghet och välfärd.

Ett välfärdssamhälle kan inte fungera utan en stor offentlig sektor. Folkpartiet har varit med om att bygga upp dagens välfärdssystem och vi slår vakt om den generella välfärdspolitiken som innebär att alla medborgare har rätt till en ekonomisk trygghet och en god social service.

Vi avvisar ett system där plånboken avgör om man skall få en god eller dålig social service. Vi vill i stället utveckla välfärden genom att uppsöka och undanröja den ofärd som alltjämt finns kvar och genom att öka valfriheten vad gäller vård, omsorg och utbildning.

2.1 Produktion och finansiering

Kommuner och landsting dominerar i dag produktionen av social service. Friheten att få välja något annat är oftast en realitet bara för dem som har mycket pengar. De kan alltid betala för privata daghem och skolor utan statsbidrag och de kan också gå till läkare som inte får någon ersättning från sjukförsäkringen.

Med våra liberala utgångspunkter är det viktigt att öka valfriheten för alla människor. Genom socialförsäkringar och skatter skall alla ges ekonomiska möjligheter till social service när den behövs. Dessa tjänster bör alltså i huvudsak finansieras kollektivt. Men av detta följer inte att politikerna skall bestämma hur de sociala tjänsterna skall se ut eller att alla dessa tjänster måste produceras inom den offentliga sektorn.

De enskilda människorna måste i större utsträckning själva få välja utformning på den sociala servicen. De skall även ha möjlighet att välja mellan privata och offentliga producenter. Ersättningen från försäkringskassan, staten eller kommunen skall vara densamma oavsett individens val.

Även i framtiden kommer vi med en sådan politik att betala förhållandevis höga skatter. Vår övertygelse är att människor är beredda att göra detta om de känner att de får en bra service och att de får större möjligheter att välja mellan olika alternativ.

3. Ett liberalt reformprogram för den offentliga sektorn

Det finns två huvudstrategier för förbättring av den verksamhet som den offentliga sektorn i dag bedriver: dels en inre reformation (ökad flexibilitet inom den offentliga verksamheten), dels en yttre reformation (ökad konkurrens genom att enskilda alternativ stimuleras). Folkpartiet anser att bägge dessa reformationer behövs.

Den inre reformationen innebär att människor får större valfrihet i den offentliga servicen. Politiker skall ange mål och kontrollera resultat – inte lägga sig i alla detaljer. De anställda – som besitter den största sakkunskapen och erfarenheten – måste få större utrymme för sin professionalism.

Den yttre reformationen släpper fram enskilda initiativ. Då ökar mångfalden och människors valfrihet. Då tvingas alla aktörer bli effektivare. Ökad konkurrens stimulerar därför också den offentliga verksamheten.

3.1 Den "inre" reformationen

Den offentliga sektorn bygger ofta på en form av industriellt stordriftsideal som är mindre lämpligt för individuella tjänster. Det har tagit sig uttryck i bl.a. storkommuner, storskolor, storsjukhus och stora förvaltningsbyggnader. En långtgående standardisering och enhetlighet har eftersträvat. Alla barn skall ha samma undervisning. Alla patienter skall behandlas lika. Organisationen är hierarkisk. Avståndet mellan dem som fattar de avgörande besluten och dem som har den direkta kontakten med konsumenterna är ofta stort, varför konsumentstyrningen blir dålig.

Dessutom har den offentliga personalpolitiken varit mycket konservativ och stel. Felet ligger inte enbart hos arbetsgivarna utan beror även på fackliga krav. Antal tjänsteår och formella meriter har ofta betytt mer än kompetens och skicklighet. Möjligheterna att ta egna initiativ och att få personlig utdelning för kreativa idéer är alltför begränsade.

De offentliga anställdas kreativa insatser blir särskilt viktiga då kraven på kvalitet och kundanpassning växer, samtidigt som den offentliga sektorn inte kan fortsätta att öka sin andel av resurserna.

Kreativt arbete utförs i regel individuellt eller i små grupper. Därför är ofta små enheter med stort eget ansvar den mest lämpliga organisationsformen. Kreativitet förutsätter också möjlighet till oplanerade och okonventionella kontakter – att formella gränser och traditionella revir kan överskridas. Ledningen måste uppmuntra experiment.

Bra chefer är nödvändiga för att få en verksamhet att fungera och utvecklas. Daghem, skolor och sjukhem med identiska förutsättningar kan vara olika som natt och dag beroende på cheferna.

En viktig ledaruppgift är att utveckla en egen förvaltningskultur och en yrkesstolthet bland de anställda. Utan tvekan finns det en del kunskap om organisationsutveckling att hämta från näringslivet. Men det är farligt att bara söka efter yttre inspiration. Den offentliga sektorn bör också utveckla de egna traditionerna och det unika i den offentliga verksamheten.

3.2 Den "yttre" reformationen

På en konkurrensmarknad är ett företags överlevnad inte garanterad utan det måste ständigt sträva efter att behålla kunder och bli bättre. En politik som stimulerar konkurrens och enskilda alternativ innebär därför möjligheter till bättre och billigare service.

Enskilda alternativ har stor betydelse som nyskapare, katalysatorer och inspirationskällor också för den offentliga sektorn. Det finns många exempel på att enskilda alternativ har fört fram nya idéer som sedan har fått bredare genomslag, allt ifrån samskolor och barnkrubbor till cityakuter och hemläkarjourer.

Men för att spela denna roll måste alternativen få rimliga villkor för sin verksamhet. Inte ständigt känna flåset från myndigheterna i nacken, bli misstänkliggjorda av politiker, begravas i blanketter eller tvingas till godtyckliga anpassningar för att passa in i byråkratiska mallar.

Behovet av konkurrens och mångfald är stort inte minst inom den sociala sektorn eftersom människors önskemål är starkt varierande.

Socialdemokrater framför ofta orimliga och kränkande argument mot enskilda alternativ, t.ex. att de sociala entreprenörerna bara är ute efter att göra vinster på att ge människor dålig service. Detta är en förolämpning mot dem som arbetar i de enskilda alternativen. De drivs normalt av ett starkt personligt engagemang.

Att utsätta den offentliga sektorn för konkurrens är enligt många socialdemokrater ett hot mot de offentliganställdas sysselsättning och trygghet. Detta påstående innebär dels en underskattning av den offentliga sektorns konkurrensförmåga, dels en felaktig uppfattning av konkurrensens betydelse på arbetsmarknaden. Enskilda alternativ ger de i dag offentliganställda en mer varierad arbetsmarknad. Fler arbetsgivare kommer att konkurrera om arbetskraften. Dessutom ökar möjligheterna för dem som vill starta ett eget företag.

Den sociala sektorn är i dag starkt dominerad av kvinnor. Att stimulera entreprenörerna här innebär ofta att släppa loss den skapande kvinnan. Därför är detta en viktig jämställdhetsfråga. Varför skall entreprenörer uppmuntras inom traditionellt manliga områden men motarbetas i sektorer där kvinnor dominerar?

Det finns undersökningar av tandvård, vårdcentraler, sjukhem osv. som visar att de privata alternativen ofta har klart lägre kostnader utan att kvalitetskraven eftersätts. Det som gör att offentlig produktion blir dyrare kan t.ex. vara högre kostnader för biträdespersonal, administration, utrustning

och lokaler. Privata entreprenörer har en starkare ekonomisk motivation till effektivitet. De kan lättare förverkliga olika idéer till förbättringar.

Enskilda alternativ kan också ha fördelar som inte är mätbara i ekonomiska termer, t.ex. i form av personligt engagemang, starkare profilering och mindre institutionsprägel. Idéburna alternativ som drivs av t.ex. föreningar och kyrkor, kan tillföra kvaliteter som är svåra att föra in i den offentliga verksamheten.

Detta innebär givetvis inte att enskilda alternativ alltid är bättre än offentliga. Däremot kan man utgå ifrån att en offentlig producent blir bättre om den utsätts för konkurrens. Även konkurrens mellan olika offentliga producenter kan ha en sådan effekt.

Om offentliga och privata producenter konkurrerar, är det viktigt att det sker på lika villkor. Om en offentlig producent utformar ett anbud, måste den acceptera samma risker som den privata producenten. Den offentliga producenten skall t.ex. inte kunna räkna med generösare tilläggsanslag om pengarna inte skulle räcka, än vad den privata entreprenören erbjuder.

Privata alternativ inom den sociala sektorn bör stå under offentlig insyn och kontroll. Om t.ex. vissa grundläggande kvalitetskrav inte är uppfyllda, skall den offentliga finansieringen dras in.

3.3 Bägge reformationerna behövs

Både den inre och den yttre reformationen är nödvändiga i förnyelsearbetet. De är komplement – inte alternativ. Det är uppenbart att den yttre reformationen inte är tillräcklig, dels därför att enskilda alternativ inte är möjliga t.ex. inom de delar av den offentliga sektorn som bedriver myndighetsutövning, dels därför att den offentliga sektorn även fortsättningsvis kommer att dominera inom många områden där konkurrens är möjlig och önskvärd.

Lika uppenbart är att den inre reformationen inte är tillräcklig. Alla goda idéer kan inte komma till sin rätt i en aldrig så flexibel och kreativ offentlig sektor. Det finns alltid initiativrika människor och goda idéer som passar bäst i fristående företag, kooperativ, ideella föreningar eller andra organisationer. Därför behövs den yttre reformationen.

Även av ett annat skäl är det ett misstag att tro att konsumentinflytande och decentralisering inom den offentliga sektorn kan ersätta en uppluckring av monopolen. Om de offentliga producenterna blir konkurrensutsatta underlättar detta i själva verket en decentralisering av den offentliga sektorn.

Att decentralisera ett system som inte bygger på valfrihet och konkurrens medför nämligen vissa svårigheter. Att ett självständigt företag kan vara effektivt utan centralstyrning beror på att konkurrensen stimulerar till effektivitet. Det är de ständiga signalerna från marknaden som möjliggör att företag successivt kan förbättra sin effektivitet.

Det är mycket svårare för monopol att göra riktiga avvägningar. Utan konkurrens blir dessutom stimulanserna till effektivitet små. De ansvariga kan dra sig för att vidta effektivitetsbefrämjande åtgärder som är obehagliga eller obehagliga. Finns det inte konkurrens måste därför ofta någon form av centralstyrning tillgripas.

Yttre reformer står därför inte i motsatsställning till interna reformer i den

offentliga verksamheten. Tvärtom, den yttre reformationen underlättar den inre.

Mot. 1989/90
Fi502

Såväl den yttre som den inre reformationen innebär att politiker mer bör ägna sig åt att formulera mål och kontrollera resultat. Ett större ansvar för verkställigheten läggs på dem som utför servicen oavsett om de är privat eller offentligt anställda.

Vi övergår nu till att presentera ett antal konkreta förslag under de fyra huvudrubriker som nämnts tidigare.

4. Öka valfriheten

4.1. Ge föräldrar rätt att välja barnomsorg

Stöd till barnomsorgen måste utgå på samma villkor, oavsett i vilken form den bedrivs. Genom folkpartiets familjepolitik kommer barnfamiljernas valfrihet att öka avsevärt. Vår linje innebär bl.a.:

- ett vårdnadsbidrag som ger småbarnsföräldrar ökade ekonomiska möjligheter att välja den barnomsorg som passar dem **bäst**,
- lika ekonomisk behandling av kommunala och enskilda daghem, avskaffande av den s.k. Lex Pysslingen,
- full behovstäckning inom barnomsorgen till 1991.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om familjepolitik.

4.2. Ge föräldrar och elever rätt att välja skola

Elever och föräldrar skall kunna välja skola inom det offentliga skolväsendet eller välja en friskola. Vi vill pröva ett system där statliga och kommunala anslag följer eleven. Då får friskolorna en likvärdig behandling förutsatt att de i huvudsak uppfyller läroplanens krav. Statsbidrag för nya friskolor skall betalas ut redan från starten, inte som i dag först efter tre år.

Förslaget har mött ett växande stöd. Riksförbundet Hem & Skola stöder det, liksom moderaterna och miljöpartiet. I förslaget till nytt partiprogram för centern går majoriteten av partiprogramgruppen – alla utom en – på samma linje. I Göteborg vill socialdemokraterna starta en kooperativ grundskola. I flera andra länder har möjlighet att välja skola införts i det allmänna skolsystemet.

Det motstånd centern och socialdemokraterna bjudit i riksdagen mot rätten att välja skola utmanas nu alltså inifrån i de båda partierna.

Rätten att välja skola och andra möjligheter att öka valfriheten behandlas ytterligare i en särskild motion om skolan.

4.3. Ge patienter rätt att välja sjukvård

Fördelningen mellan offentlig och privat sjukvård skall inte bestämmas av politiska organ utan av de vårdbehövande människorna. Därför avvisar folkpartiet det s.k. Dagmarsystemet, därför att det också inskränker patienternas valfrihet och läkarnas och sjukgymnasternas etableringsrätt.

Även inom den offentliga sektorn bör möjligheterna till valfrihet och indi-

viduell anpassning bli större. Människor bör t.ex. kunna välja vilken vårdcentral och läkare de skall gå till. Alla skall ha rätt till en egen husläkare. Inom allt fler landsting har detta redan genomförts.

Vårdcentraler skall kunna drivas i enskild eller offentlig regi. I bägge fallen bör de få en fast årlig ersättning för varje patient som registreras vid vårdcentralen. Samma ersättningsystem bör tillämpas för privata husläkare.

Privatpraktiserande läkare, tandläkare och sjukgymnaster måste ha rimliga möjligheter att få en ersättning från försäkringskassan som, tillsammans med patientavgifterna, ger kostnadstäckning, skälig arbetsinkomst och möjligheter till fortbildning och utveckling av verksamheten. Försäkringsersättningen bör även ge möjligheter till mer kvalificerade behandlingar. Också andra yrkesgrupper än läkare och sjukgymnaster – t.ex. sjuksköterskor, barnmorskor och psykoterapeuter – bör kunna få anslutas till sjukförsäringen som privatpraktiker.

Läkare som etablerar sig i glesbygd bör få särskilda ekonomiska stimulanser. Detta kan öka antalet läkare i områden med låg läkartäthet och därmed främja valfriheten där.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om sjukvård.

4.4. Ge äldre och handikappade rätt att välja service

Äldre och handikappade är ofta starkt beroende av det allmännas insatser. Därför är det särskilt angeläget att de har möjligheter att få vård, service och omsorg anpassade till sina individuella behov.

Ett viktigt område är boendet. Alla måste själva få välja hur de skall bo. Även vad gäller hemservice och färdtjänst måste valfriheten öka. I dag präglas denna service ofta starkt av regleringar och förmynderi. I praktiken har många äldre och handikappade inte samma rätt som andra att flytta mellan kommuner. Den överenskommelse som helt nyligen träffats mellan kommunerna i syfte att möjliggöra en sådan rörlighet tycks inte ha löst problemet. I likhet med biträdande socialminister Bengt Lindqvist anser vi att lagstiftning kan bli nödvändig, om kommunerna inte på ett tillfredsställande sätt hanterar detta viktiga problem.

De äldre bör vidare få välja fritt mellan olika producenter av t.ex. färdtjänst, fotvård och hemtjänst. Den kommunala subventionen skall vara densamma oavsett vilket alternativ pensionären väljer. I färdtjänst och fotvård används ett kupongsystem. Kanske kan något liknande komma till användning i hemtjänsten. Regeringen bör initiera en försöksverksamhet där pensionärer får möjlighet att välja mellan olika producenter av hemtjänst, eventuellt med någon typ av kupongsystem.

En intressant förnyelse av offentlig verksamhet representeras av STIL, Stiftelsen Independent Living i Stockholm och dess efterföljare på andra håll i landet. Det handlar om handikappade som anställer sina egna vårdbiträden. Verksamheten har slagit väl ut och visar vilka positiva effekter det kan ha när enskilda människor, som hittills bara varit föremål för myndighetsbeslut av olika slag, själva får ett direkt ansvar och ett direkt inflytande.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

5. Värna om kärnområdena

Mot. 1989/90
Fi502

5.1. Ge tillräckliga resurser för de kollektiva tjänsterna

När hårda prioriteringar skall göras riskerar det att gå ut över de kollektiva tjänsterna, eftersom kopplingen mellan resursnedskärningar och effekter för enskilda människor är mindre tydlig här än när det gäller t ex försämrade sociala förmåner eller dyrare livsmedel.

Under senare år har socialförsäkringsutgifterna, liksom bostadssubventionerna, ökat snabbt. Miljarderna rullar i dessa system samtidigt som skattefinansierade verksamheter tvingas strama åt. Det leder till en obalans som i längden är oacceptabel.

Därför behövs en översyn av socialförsäkringarna med sikte på att dämpa kostnadsexplosionen.

Brister föreligger i dag inom t.ex. försvaret, polisen samt miljö- och kulturminnesvården. Dessa problem beror inte bara på resurstilldelningen utan även på hur resurserna används, vilka regelsystem som gäller, hur arbetsförhållandena för personalen är osv. Det är dock uppenbart att flera av ovanstående områden behöver resurstillskott.

Detta behandlas ytterligare i särskilda motioner.

5.2. Stärk rättssäkerheten

Vi behöver en effektiv statsmakt som kan verkställa de beslut som regering och riksdag fattar. Men myndigheter måste alltid visa respekt för den enskildes rättssäkerhet och integritet. Det finns alltid risker för misstag och felbedömningar i myndighetsutövning. Därför måste det finnas garantier för att en individ som oskyldigt drabbas av ett sådant misstag kan få rättelse och eventuell ekonomisk kompensation.

6. Öka effektiviteten

6.1. Sälj företag

Offentliga företag som har till enda syfte att driva affärsverksamhet, dvs där särskilda och starka skäl till ett offentligt engagemang saknas, bör säljas. För större företag är börserna en lämplig väg för försäljning. Ett mål bör vara att aktieägandet sprids. I vissa fall kan i första hand de anställda erbjudas att köpa aktierna.

Den privatisering av Procordia som påbörjats, senast genom affären med Volvo, bör fullföljas. Också i fråga om andra statliga företag och affärsverk bör försäljningar övervägas.

6.2. Skilj ut myndighetsfunktionerna

Myndighetsutövning bör normalt inte ske i bolagsform. All myndighetsutövning bör organisatoriskt skiljas från affärsverksamhet som är utsatt för konkurrens. Det undanröjer misstankar om att myndigheten inte är opartisk när

den gör bedömningar och jämförelser mellan de egna produkterna och enskilda konkurrenters. Det tvingar också fram en boskillnad vid redovisning av myndighetsutövningens respektive affärsverksamhetens inkomster och utgifter.

Mot. 1989/90
Fi502

6.3. Avgränsa monopolen

Offentliga verk och bolag som inom sitt huvudområde har en monopolställning bör inte på andra närliggande områden kunna ägna sig åt konkurrerande affärsverksamhet på ett sätt som gör att vinster från monopolområdet kan subventionera den konkurrensutsatta verksamheten. En lösning kan vara att helt enkelt upphäva monopolställningen, vilket t.ex. är lämpligt i fallet ABAB. En annan lösning är att begränsa monopolföretagets möjligheter att bedriva affärsverksamhet utöver monopolområdet.

Andra monopol och särställningar som bör ses över är bl.a. postgirots monopol på statliga betalningar, arbetsförmedlingsmonopolet och provningsmonopolen, t.ex. bilprovningen.

6.4. Öka anbudsupphandlingen

Alla tillfällen till anbudsupphandling bör utnyttjas för transporter, städning, fastighetsskötsel, matlagning osv. Ibland är egen regi bäst men upphandling bör alltid prövas. För statliga sektorn finns strikta regler för upphandling som skall garantera affärsmässighet och opartiskhet. I princip bör samma krav också ställas på valet mellan egen regi och entreprenad. Den kommunala upphandlingen bör liksom den statliga regleras i lag.

Ofta görs över huvud taget inga överväganden om entreprenad, trots att detta skulle vara fullt möjligt. I en del fall görs sådana överväganden men på felaktiga grunder, t.ex. därför att vissa fasta kostnader för egen regi "glöms bort". Ett sätt att skapa bättre förhållanden är att organisatoriskt klart skilja på upphandlande och producerande funktioner. Det är också viktigt från skatte- och konkurrenssynpunkt att den offentliga egenregiverksamheten ges en enhetlig redovisningsform som tydligt visar de faktiska kostnaderna.

De offentliganställdas fackliga organisationer försöker ibland använda MBL för att stoppa privata entreprenörer, trots att någon facklig vetorätt inte finns annat än i mycket speciella fall. De offentliga arbetsgivarna måste med kraft motarbeta dessa försök till missbruk av lagstiftningen.

Det är en stor fördel att momsreglerna ändrats i skattereformen så att momseffekten vid entreprenader neutraliseras.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

6.5. Begränsa "den nya affärsverksamheten"

På senare år har ett stigande intresse visats från stat och kommun att ge sig in i affärsverksamhet. Göteborgs kommun säljer spårvägs-kunnande till Turkiet, Piteå kommun äger ett måleri som målar en postterminal i Solna, rikspolisstyrelsen driver ett konsultbolag, skolor och högskolor satsar hårt på uppdragsutbildning etc.

En pådrivande faktor har varit att statliga och kommunala förvaltningar i

besparingstider velat skaffa sig nya inkomstkällor. I vissa fall har speciallagar skrivits, t.ex. om turism, tjänsteexport och uppdragsutbildning. Men i flera fall är dessa verksamheter juridiskt tveksamma. Att en kommun målar hus åt staten i en kommun många mil bort strider uppenbarligen både mot kommunallagens anda och bokstav.

Om ett offentligt organ får rätt att sälja överkapacitet är det sällan en konkurrens på lika villkor. Det har ofta haft möjlighet att finansiera en rad kostnader med skattemedel som den privata konkurrenten måste ta ut i priset.

Även om priset sätts korrekt kvarstår det faktum att den privata verksamheten innebär en affärsrisk som normalt inte finns i den offentliga. Om en offentlig affärsverksamhet går med förlust får skattebetalarna stå för förlusterna medan en privat företagare måste kalkylera med något större marginal för att kompensera den större affärsrisken.

Detta är än så länge ett marginellt problem ur den privata företagsamhetens synvinkel. Men om den nuvarande tendensen förstärks kommer problemet så småningom att bli stort. Det finns därför anledning att se över hela detta område.

Vad som har sagts i detta avsnitt bör riksdagen ge regeringen tillkänna.

6.6. Satsa på mål, mått och kontroll

Ett sätt att öka effektiviteten är att övergå från regelstyrning till målstyrning. Detta fordrar tydliga mål, bra verksamhetsmått och goda jämförelsemöjligheter. Det enklaste sättet att åstadkomma målstyrning är att tillåta konkurrens. Att vinna konsumenternas gunst blir då målet för verksamheten. Om konkurrens inte anses möjlig eller önskvärd får man arbeta med nyckeltal, jämförelser över tiden, jämförelser mellan olika inhemska producenter eller internationella jämförelser.

Olika undersökningar har visat att det finns betydande kostnadsskillnader mellan olika offentliga producenter. Genom att systematiskt presentera jämförelser och analysera skillnader i effektivitet kan stora vinster göras. Dåliga producenter kan lära av dem som är bättre. Alla stimuleras till högre effektivitet och resurser kan styras dit där de gör störst nytta.

Det finns naturligtvis svårigheter med att utveckla en effektiv målstyrning. En sådan styrning fordrar goda instrument för utvärdering, uppföljning och kontroll. De anställda måste kunna sätta in sitt arbete i förhållande till målen och politiker måste vara beredda att dra konsekvenser om målen inte uppnås.

Om det inte går att hitta vettiga mått för att utvärdera måluppfyllelsen är det ofta bäst att överlåta åt medborgarna att välja mellan olika alternativ.

6.7 Gör alla kommuner till "frikommuner"

Den statliga regleringen av kommuner och landsting måste minska. Det gäller inte minst statsbidragen där olika specialdestinerade bidrag bör slås ihop till större poster. Enbart skolan omfattas av ett 20-tal olika bidragskriterier. Detta skapar omfattande administration, bristande flexibilitet samt hämmar effektiviteten och förnyelseförmågan.

Vi känner sympati för kommunförbundets förslag om att ersätta de många

specialdestinerade statsbidragen med ett generellt bidrag, även om konsekvenserna på vissa områden – t.ex. skolan – kräver ytterligare analys.

Försöket med "frikommuner" har nu pågått länge utan att några påtagliga problem kunnat märkas. Samtliga svenska kommuner bör nu ges samma möjligheter att befrias från statliga detaljbestämmelser.

Ett viktigt inslag för att vitalisera den kommunala sektorn är naturligtvis att öka kommuninvånarnas möjligheter att påverka politiken. Några viktiga reformer är:

- möjligheter för kommuner att införa direktvalda kommundelsfullmäktige
- skilda valdagar för riksdagsval och kommunala val
- inrättande av en kommunombudsman (kommunal jo) motsvarande landstingens förtroendenämnder, dit medborgarna kan vända sig med frågor och klagomål
- ökat inslag av personval
- en mer positiv attityd från regeringen vad gäller kommundelningar
- förenklingar för kommuner som vill anordna lokala folkomröstningar.

Detta behandlas ytterligare i en särskild motion om kommunal demokrati.

7 Släpp personalen loss

7.1. Skapa bättre anställningsvillkor – och glöm inte de "osynliga kontrakten"

Ett övergripande mål för den offentliga löne- och personalpolitiken är att underlätta rekrytering och utveckling av bra arbetskraft. Den offentliga sektorn måste kunna erbjuda konkurrenskraftiga arbetsvillkor i förhållande till den privata sektorn. Detta kan kosta en del. Men man bör komma ihåg att en otillräckligt kvalificerad personal och en hög personalomsättning ofta innebär höga kostnader i onödan.

Till de påtagliga anställningsvilkoren, som lön och semesterrätt, kommer det som ibland kallas de "osynliga kontrakten". Här ligger allt annat som påverkar den anställdes uppfattning om arbetet, t.ex. befogenheter, ansvar, relationer till chefer etc. Detta visar bl.a. av det faktum att enskilda arbetsgivare inom den sociala sektorn ofta har lättare att rekrytera personal än den offentliga, trots att de inte erbjuder bättre formella anställningsvillkor.

Till det osynliga kontraktet hör också svårgripbara faktorer som yrkesstolthet, status, "företagskultur" osv. I dag känner sig många offentliganställda pressade av krav och kritik. Mycket av statusen i yrket har försvunnit. De känner att de inte kan utveckla sin yrkesstolthet. Politiker, chefer och andra anställda måste bättre kunna ta fasta på och utveckla det unika i den offentliga sektorns tradition och möjligheter, det som gör att de anställda kan känna stolthet över sitt arbete.

7.2. Decentralisera och delegera

Stordriftsfördelarna i servicesektorn är ofta små samtidigt som den offentliga sektorns enheter är stora. En decentralisering och delegering är därför ange-

lägen. Här finns mycket att lära av de enskilda alternativen, som ofta är uppbyggda av en entreprenör och drivs i liten skala.

Det bör skapas fler och mindre resultatenheter med ett klart ansvarsområde och göras bättre kopplingar mellan ansvar och beslutsbefogenheter. Den enskilde måste kunna styra och planera sitt eget arbete. De som har direktkontakt med kunderna måste ges kompetens och befogenheter att anpassa servicen och ge snabba besked.

De olika enheterna måste själva i högre grad kunna besluta om organisation, arbetsordningar etc. Det är underligt att många myndigheter som har befogenheter att reglera utomståendes verksamheter inte anses ha kompetens att bestämma om sin egen interna organisation.

Budgeten får inte förhindra en effektiv verksamhet. Det måste vara möjligt att disponera åtminstone en del av ett överskott för att förbättra verksamheten och att flytta anslag mellan olika år.

7.3. Visa öppenhet för anställda att starta eget

Alla människor kommer inte bäst till sin rätt som anställda utan kan utvecklas mer som entreprenörer. Säkert finns i dag tusentals offentliganställda som har goda talanger som företagare. Ett alternativ som hittills sällan stått öppet är att dessa individer får arbeta vidare på samma arbetsfält – sjukvård, barnomsorg o.dyl. – men göra det som egna företagare med kontrakt med stat eller kommun.

De offentliga arbetsgivarna bör visa en positiv attityd gentemot anställda som vill starta eget: hjälpa till i starten, erbjuda rätt till återanställning etc. I vissa fall kan det vara lämpligt att de anställda får överta en verksamhet och driva den vidare i egen regi.

7.4. Belöna bättre

Den offentliga sektorn måste bli bättre på att använda belöningar till de anställda, såväl individuella som kollektiva. Om man gör besparingar på en arbetsplats måste de anställda kunna få behålla en del av vinsten för t.ex. personlig utveckling eller för att förbättra verksamheten. Även resultatlöner, resultatbonus etc. bör bli vanligare.

Belöningsystemen skall vara öppna och kända. Arbetsgivaren bör diskutera de principer och värderingar belöningarna bygger på med de anställda och deras fackliga organisationer. Annars finns risken att belöningarna uppfattas som "fjäsktillägg".

Arbetsplatsen måste kunna disponera vissa "trivselpengar" för personal-sociala insatser. Det är dumt att snåla på detta eftersom det oftast ger relativt litet pengar men mycket mindre trivsel.

Det måste också bli mer lönsamt för den enskilde att göra karriär. De offentliga löneplanerna har blivit för sammanpressade, vilket t.ex. har medfört att det knappast lönar sig för en undersköterska att utbilda sig till sjuksköterska, för en barnskötare att utbilda sig till förskollärare eller för en adjunkt att utbilda sig till lektor.

7.5. Låt chefen få leda

Den offentliga sektorn måste kunna erbjuda sådana villkor att lämpliga chefer kan rekryteras. Det måste också gå att ersätta en chef som visar sig olämplig, t.ex. genom att erbjuda alternativa, kvalificerade befattningar. En person som misslyckas som chef kan vara utmärkt på annat. Det kan också handla om att ha anställningskontrakt med generösa avgångsvederlag.

Cheferna måste ha större befogenheter i organisations- och personalfrågor. Detta betyder inte att chefen enväldigt skall fatta alla beslut men det skall finnas ett tydligt samband mellan ansvar och befogenheter. Den som leder en verksamhet skall ha ansvar för personal, lokaler, organisation, ekonomi osv. Det är nödvändigt att arbetsledar- och chefsutbildningen utvecklas.

7.6. Lyssna på facket

För att de offentliga verksamheterna skall kunna nå sina mål, fordras ett gott samarbete och ett ömsesidigt förtroende mellan politiker, personal och fack. Politiker bör lyssna på facket i frågor som påverkar de anställdas arbetsvillkor. Men de fackliga organisationerna varken har eller bör få någon vetorätt mot politiska beslut. De fackliga representanternas närvarorätt på kommunala nämndsammanträden bör avskaffas eftersom det ger offentliganställda en form av dubbelrepresentation.

Det är politikerna som är ytterst ansvariga för den offentliga verksamheten. Det går inte att skylla på facket eller på MBI, utan politiker måste ta ansvaret och fatta de beslut som de finner lämpliga. Politikernas främsta lojalitet bör alltid vara mot medborgarna, och det är deras behov av en bra service till rimliga kostnader som måste sättas i främsta rummet, inte en viss organisationsform för produktionen.

De offentliganställda skall ha strejkrätt och avtalsfrihet. Men om de offentliganställdas organisationer vägrar att sluta avtal som möjliggör en effektiv verksamhet, måste politikerna ta konsekvenserna av detta och överväga andra organisationsformer.

Regeringens och skolministerns handläggning av frågan om kommunalisering av lärare och vissa andra personalkategorier i skolan ter sig som ett skräckexempel på hur relationen mellan arbetsgivare och fack inte skall vara. Behandlingen av en stor facklig organisation, Lärarnas Riksförbund, var kränkande och helt oacceptabel. Ett exempel är att skolministern skickade ut ett pressmeddelande där han hävdade att han gått LR till mötes och beslutat lägga fram en proposition om kommunalisering— när alla vet att LR kraftigt motsatte sig en kommunalisering.

Hemställen

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om riktlinjer för den offentliga sektorns förnyelse.
2. att riksdagen hos regeringen begär förslag som undanröjer hinder för personalkooperativ och andra enskilda alternativ till offentlig verksamhet.

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om starkare konsumentinflytande i offentlig sektor, bl.a. genom ökad valfrihet

Mot. 1989/90

Fi502

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om den statliga personalpolitiken m.m.¹⁾

Stockholm den 10 januari 1990

Bengt Westerberg (fp)

Ingemar Eliasson (fp)

Karl-Göran Biörsmark (fp)

Birgit Friggebo (fp)

Elver Jonsson (fp)

Daniel Tarschys (fp)

Jan-Erik Wikström (fp)

Kerstin Ekman (fp)

Charlotte Branting (fp)

Sigge Godin (fp)

Ingela Mårtensson (fp)

Anne Wibble (fp)

Lars Leijonborg (fp)

¹⁾ 1989/90: A601